

LIETUVOS RESPUBLIKOS GEROS VALIOS KOMPENSACIJOS UŽ NETEISĖTAI NUSAVINTĄ LIETUVOS ŽYDŲ IR LIETUVOS ŽYDŲ RELIGINIŲ BENDRUOMENIŲ NEKILNOJAMĄJĮ TURTĄ ĮSTATYMO PROJEKTO AIŠKINAMASIS RAŠTAS

1. Įstatymo projekto rengimą paskatinusios priežastys, parengto projekto tikslai ir uždaviniai

Lietuvos Respublikos geros valios kompensacijos už neteisėtai nusavintą Lietuvos žydų ir Lietuvos žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo projekto (toliau – Įstatymo projektas) tikslas – įvertinus Lietuvos žydų bendruomenės istoriją bei nekilnojamojo turto nacionalizavimo ir nusavinimo aspektus, kompensuoti už Lietuvos žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą (išskyrus žemę) ir Lietuvos žydų nekilnojamąjį turtą, kuris buvo nacionalizuotas ar kitaip neteisėtai nusavintas nacistinio ir sovietinio totalitarinių režimų.

2009 m. birželio 26–30 d. Terezine (Čekija) įvyko Holokausto laikotarpio turto konferencija (*the Prague Holocaust Era Assets Conference*, <http://www.holocausteraassets.eu/>), joje aptarti ir Holokaustą išgyvenusių asmenų gerovės, nekilnojamo turto klausimai. Konferencijoje priimta Terezino deklaracija (*Terezin Declaration on Holocaust Era Assets and Related Issues*) (toliau – Deklaracija), kurią su kitomis 46 šalimis pasirašė ir Lietuva. Deklaracijoje viename skyriuje apžvelgti nekilnojamojo turto restitucijos tikslai ir principai. Pažymėta, kad nuosavybės teisių apsauga yra esminė demokratinės visuomenės ir teisės viršenybės sudedamoji dalis. Deklaracijoje pabrėžiama su Holokaustu susijusio konfiskuoto nekilnojamojo turto grąžinimo svarba atgaivinant ir puoselėjant žydų gyvenimą, užtikrinant jų ateitį, patenkinant Holokaustą išgyvenusiųjų gerovės poreikius, skatinant žydų kultūros paveldo puoselėjimą. Deklaracijoje išskiriamos dvi nekilnojamojo turto rūšys: religinis, bendruomeninis ir privatus, raginant jo nusavinimą kompensuoti grąžinant turtą arba išmokant piniginę kompensaciją. Deklaracijoje kalbama ir apie šeimininkų turtą, kompensacija už kurį galėtų būti naudojama Holokaustą išgyvenusių asmenų materialiniams poreikiams užtikrinti, taip pat švietimui apie Holokausto tragediją. Deklaraciją pasirašiusios šalys raginamos priimti atitinkamus teisės aktus, kurie įtvirtintų deklaracijoje minimų klausimų sprendimą. Raginimai pakartoti ir II Terezino konferencijoje, kuri vyko 2022 m. lapkričio 3 d. Prahoje, Čekijoje.

Lietuvos žydai ir Lietuvos žydų religinės bendruomenės patyrė kelias nekilnojamojo turto nacionalizacijas: nacionalizacija prasidėjo pirmos sovietų okupacijos metais 1940 m., Vokietija, užėmusi Lietuvos teritoriją nacionalizacijos neatšaukė, o po to sekusi antroji sovietų okupacija galutinai atėmė Holokausto aukų turtą.

Lietuvos žydų religinių bendruomenių turto klausimas išspręstas po ilgų diskusijų 2011 m. birželio 21 d. priėmus Lietuvos Respublikos geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymą Nr. XI-1470 (toliau – GVF įstatymas), kuris numatė ne konkretų restitucijos proceso mechanizmą, bet fiksuoto dydžio per tam tikrą laiką (iki 2023 m. kovo 1 d.) išmokamą kompensaciją (37 071 362,37 euro) už Lietuvos žydų religinių bendruomenių turėtą nekilnojamąjį turtą kaip valstybės geros valios išraišką atkuriant istorinį teisingumą. GVF įstatymas numatė ir simbolinę kompensaciją Lietuvoje Holokaustą išgyvenusiems asmenims (868 860,06 euro).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Lietuva nebuvo išsprendusi privataus Lietuvos žydų nekilnojamojo turto restitucijos klausimo ir dėl to sulaukianti tarptautinės bendruomenės kritikos.

Lietuvoje privataus turto restitucija vykdyta vadovaujantis 1997 m. liepos 1 d. priimtu Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymu Nr. VIII-359. Pagal šį įstatymą teisę į privačios nuosavybės grąžinimą turėjo visi Lietuvos Respublikos piliečiai, pateikę įstatymo numatytus reikiamus dokumentus iki 2001 m. gruodžio 31 d., tad prašymų atkurti nuosavybės teises į nekilnojamąjį turtą pateikimo terminas yra pasibaigęs. Jis gali būti tik atnaujintas Lietuvos Respublikos piliečiams, praleidusiems nustatytą terminą dėl priežasčių, kurias teismas pripažįsta svarbiomis.

Įstatymo projektu sprendžiami likę neišspręsti klausimai dėl Lietuvoje iki Antrojo pasaulinio karo ar šio karo metais gyvenusių žydų tautybės asmenų, kurie neturėjo teisinės galimybės atkurti nuosavybės teisės į turtą, negrąžinto turto ir dėl be paveldėtojų likusio (bešeimininkio) turto. Atkreiptinas dėmesys, kad įvairiose Lietuvos vietovėse istoriškai gyvavusios žydų bendruomenės Holokausto metu buvo sunaikintos, todėl jų turto restitucija vadovaujantis kitais galiojančiais Lietuvos Respublikos įstatymais negalima, kadangi nėra paveldėtojų.

Tiek Holokausto, tiek ir sovietų nusikaltimų mastą nustatyti neįmanoma, neteisėtai nusavintą nekilnojamąjį turtą tiksliai įvertinti taip pat sudėtinga, todėl Įstatymo projektu siūloma kompensacijos suma yra simbolinė, atsižvelgiant į šalies finansines galimybes. Šia simboliška suma siekiama atkurti bent dalinį teisingumą ir užtikrinti Lietuvos žydų, jų kultūros ir paveldo puoselėjimą. Atkreiptinas dėmesys, kad ir kitos šalys (pvz., Čekija, Serbija ir kitos), susidurdamos su panašiais sunkumais, pasirinko simbolinės kompensacijos sumos išmokėjimą.

2. Įstatymo projekto iniciatoriai (institucija, asmenys ar piliečių įgalioti atstovai) ir rengėjai

Lietuvos Respublikos Ministrė Pirmininkė Ingrida Šimonytė.

3. Kaip šiuo metu yra reguliuojami įstatymo projekte aptarti teisiniai santykiai

Šiuo metu galiojančiame GVF įstatyme išspręstas tik kompensacijos už neteisėtai nusavintą Lietuvos žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą klausimas. Lietuva iki šiol nebuvo išsprendusi kompensavimo už privatų Lietuvos žydų nekilnojamąjį turtą klausimo, todėl Įstatymo projektu siūloma pakeisti galiojantį GVF įstatymą ir išdėstyti jį nauja redakcija, papildant, kad geros valios kompensacija skiriama ne tik už neteisėtai nusavintą Lietuvos žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą, bet ir už privatų Lietuvos žydų nekilnojamąjį turtą.

Šiuo metu GVF įstatyme nustatyta, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybės kompensacijomis disponuoti paskirto fondo (toliau – fondas) valstybinį auditą atlieka Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė ir kasmet iki vasario 10 d. pateikia Lietuvos Respublikos Vyriausybei valstybinio audito išvadą ir ataskaitą. Valstybinio audito išvadoje konstatavus, kad fondas disponuoja jam perduotomis kompensacijos lėšomis arba valdo, naudoja jam perduotą nekilnojamąjį turtą ar disponuoja juo ne pagal šio įstatymo 3 straipsnyje nustatytą paskirtį arba kitaip pažeidžia šio įstatymo reikalavimus, Lietuvos Respublikos Vyriausybė turi teisę laikinai sustabdyti kompensacijų mokėjimą ir disponavimą jomis ir spręsti dėl kito fondo paskyrimo.

Galiojančiame GVF įstatyme nurodyta, kad piniginė kompensacija gali būti naudojama: a) Lietuvos žydų religiniams, kultūros, sveikatos apsaugos, sporto, švietimo, mokslo tikslams Lietuvoje; b) Antrojo pasaulinio karo metais Lietuvoje gyvenusius ir nuo totalitarinių režimų okupacijų laikotarpiu nukentėjusiems žydų tautybės asmenims remti; c) fondo administravimo išlaidoms, kurių metinė suma negali viršyti 10 procentų metinės piniginės kompensacijos dalies, tvirtinamos kiekvienų metų Lietuvos Respublikos valstybės biudžete.

Galiojančiame įstatyme nustatyta, kad pagal šį įstatymą perduotas nekilnojamasis turtas turi būti naudojamas tik Lietuvos žydų religiniams, kultūros, švietimo ir mokslo tikslams.

4. Kokios siūlomos naujos teisinio reguliavimo nuostatos ir kokių teigiamų rezultatų laukiama

Teikiamame naujos redakcijos Įstatymo projekte siūloma geros valios kompensaciją skirti ne tik už neteisėtai nusavintą Lietuvos žydų religinių bendruomenių išlikusį nekilnojamąjį turtą, išskyrus žemę, bet ir už privatų Lietuvos žydų nekilnojamąjį turtą. Įstatymo projekte siūloma nustatyti, kad už visą privatų, įskaitant ir bešeimininkį, nekilnojamąjį turtą, perimtą valstybės nuosavybėn dėl Holokausto nelikus tokio turto savininkų ar paveldėtojų, būtų mokama Įstatymo projekte nustatyto dydžio simbolinė piniginė kompensacija Lietuvos Respublikos Vyriausybės šia kompensacija disponuoti paskirtam fondui. Atsižvelgiant į valstybės finansines galimybes, Įstatymo projekte numatomas simbolinis kompensacijos dydis – 37 000 000 eurų.

Įstatymo projektu siūloma nustatyti geros valios kompensacijos už Lietuvos žydų nekilnojamąjį turtą dydį, mokėjimo terminus, tvarką ir naudojimo paskirtį.

Įstatymo projekte siūloma papildyti piniginės kompensacijos naudojimo paskirtį: fondui išmokėta piniginė kompensacija gali būti naudojama ne tik Lietuvos žydų religiniams, kultūros, sveikatos apsaugos, sporto, švietimo, mokslo tikslams, bet ir kitiems Lietuvos žydų bendruomenės puoselėjimo tikslams Lietuvoje. Taip pat fondui išmokėta piniginė kompensacija gali būti naudojama fondui pateiktiems nukentėjusių asmenų ar jų teisių perėmėjų individualiems prašymams dėl Lietuvos žydų nekilnojamojo turto fondo nustatyta tvarka tenkinti. Pastarajam tikslui fondo sprendimu gali būti skiriama ne mažesnė kaip 5 000 000, tačiau ne didesnė kaip 10 000 000 eurų suma.

Įstatymo projekte siūloma išplėsti fondui perduoto nekilnojamojo turto naudojimo tikslus: fondui perduotas nekilnojamas turtas gali būti naudojamas ne tik Lietuvos žydų religiniams, kultūros, švietimo ir mokslo, bet ir sveikatos apsaugos, sporto bei kitiems Lietuvos žydų bendruomenės puoselėjimo tikslams.

Įstatymo projekte siūloma nustatyti, kad fondas nustato disponavimo kompensacijos lėšomis tvarką ir ją viešai skelbia savo interneto svetainėje. Įstatymo projekte numatyta, kad nukentėję asmenys ar jų paveldėtojai individualius prašymus ir turimus juos pagrindžiančius dokumentus turi pateikti fondui iki 2023 m. gruodžio 31 d. Šie prašymai pateikiami, vertinami ir sprendimai dėl jų priimami vadovaujantis fondo patvirtinta disponavimo kompensacijos lėšomis tvarka. Fondas gautų prašymų pagrįstumui įvertinti turi teisę gauti informaciją apie Lietuvos žydų nekilnojamąjį turtą iš valstybės ar savivaldybės institucijų. Fondas ne vėliau kaip iki 2024 m. gruodžio 31 d. įvertina gautų prašymų pagrįstumą ir nustato visiems nukentėjusiems asmenims vienodą skiriamos kompensacijos dydį.

Įstatymo projekte numatyta, kad už vieno nukentėjusio asmens visus neteisėtai nusavintus nekilnojamojo turto objektus fondas bendrai skiria vieną piniginės kompensacijos sumą, kuri nepriklauso nuo nukentėjusiam asmeniui priklausiusio nekilnojamojo turto vertės. Konkreti nukentėjusiam asmeniui skiriama suma nustatoma fondo sprendimu, įvertinus bendrą visų gautų prašymų, fondo įvertintų pagrįstais, apimtį ir skiriamą kompensacijos sumą. Fondo paskirta kompensacijos suma ne vėliau kaip iki 2025 m. liepos 1 d. turės būti išmokama nukentėjusiam asmeniui arba jo turto paveldėtojams lygiomis dalimis.

Įstatymo projekte, atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos fondų įstatyme nustatytą palūkanų, gautų investavus lėšas, skirtas neliečiamajam kapitalui formuoti, naudojimo ir neliečiamąjo kapitalo lėšų investavimo reglamentavimą, siūloma detaliai apibrėžti, kaip ir kur gali būti investuojamos piniginės kompensacijos lėšos ir kam gali būti naudojamos palūkanos.

Įstatymo projekte taip pat siūloma nustatyti, kad fondas kasmet iki birželio 1 d. Viešųjų įstaigų įstatyme nustatyta tvarka pateikia Juridinių asmenų registrui ir viešai paskelbtų fondo veiklos ataskaitą, audituoto metinių finansinių ataskaitų rinkinį kartu su auditoriaus išvada. To nepadarius ar iš pateiktų dokumentų nustačius, kad fondas disponuoja jam perduotomis kompensacijos lėšomis arba valdo, naudoja jam perduotą nekilnojamąjį turtą ar disponuoja juo ne pagal Įstatymo projekte nustatytą paskirtį arba kitaip pažeidžia Įstatymo projekto reikalavimus, Lietuvos Respublikos Vyriausybė turi teisę laikinai sustabdyti kompensacijų mokėjimą ir atnaujinti mokėjimą tik fondui panaikinus nustatytus trūkumus. Šios nuostatos nustatomos atsisakant šiuo metu Valstybės kontrolei numatytų funkcijų atlikti fondo veiklos valstybinį auditą, kuris iš esmės dubliuoja fondo, kaip juridinio asmens, veiklą reglamentuojančiuose įstatymuose numatytą finansinę atskaitomybę.

Įstatymo projekte numatyta, kad piniginė kompensacija už neteisėtai nusavintą Lietuvos žydų nekilnojamąjį turtą pradedama mokėti nuo 2024 m. liepos 1 d. ir baigiama mokėti 2030 m. liepos 1 d. Piniginė kompensacija numatoma mokėti dalimis ir Lietuvos Respublikos Seimo tvirtinama kiekvienų metų valstybės biudžete, atsižvelgiant į valstybės finansines galimybes, ir išmokama iki kiekvienų metų liepos 1 d. Kompensacijos pradėjimo ir baigimo mokėti datos susietos su Juridinių asmenų registrui kasmet iki birželio 1 d. pateikiamais dokumentais: fondo veiklos ataskaita ir audituotu metinių finansinių ataskaitų rinkiniu kartu su auditoriaus išvada, kuriuos per mėnesį įvertinus ir nustačius pažeidimus, Lietuvos Respublikos Vyriausybei suteikiama teisė laikinai sustabdyti kompensacijų mokėjimą ir jį atnaujinti, fondui panaikinus nustatytus trūkumus.

Kompensacija už Lietuvos žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą disponuoti Lietuvos Respublikos Vyriausybė paskyrusi VšĮ Geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą disponavimo fondą. Šis fondas disponuotų ir kompensacija už neteisėtai nusavintą Lietuvos žydų nekilnojamąjį turtą.

Piniginė kompensacija už neteisėtai nusavintą Lietuvos žydų nekilnojamąjį turtą būtų mokama iš valstybės biudžeto Lietuvos Respublikos Vyriausybės kompensacijomis disponuoti paskirtam fondui. Fondas – pelno nesiekiantis ribotos civilinės atsakomybės viešasis juridinis asmuo, kuris įsteigtas pagal Įstatymo projektą ir Lietuvos Respublikos viešųjų įstaigų įstatymą. Pagrindiniai fondo veiklos tikslai – tenkinti viešuosius interesus vykdant švietimo, mokymo, religinę, taip pat mokslinę, kultūrinę, sveikatos priežiūros ir kitokią visuomenei naudingą veiklą, puoselėjant Lietuvos žydų bendruomenę.

Įstatymo projekte numatyta, kad kompensacijos sumos (37 071 362, 37 euro už neteisėtai nusavintą Lietuvos žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą ir 37 000 000 eurų už neteisėtai nusavintą Lietuvos žydų nekilnojamąjį turtą) yra galutinės, ateityje negali būti keičiamos ir reiškiamos pretenzijos dėl jų.

Siūloma, kad įstatymas įsigaliotų 2023 m. sausio 1 d.

Įstatymo priėmimo teigiamos pasekmės –pademonstruota gera valia, išmokėjus simbolinę kompensaciją, atkurti bent dalinį istorinį teisingumą, išreikšta pagarba žmogaus teisėms bei išipareigojimams, priimtiems prieš Lietuvos ir pasaulio žydų bendruomenę bei tarptautines organizacijas. Be to, išmokėjusi piniginę kompensaciją, valstybė galutinai išspręs neteisėtai nusavinto privataus Lietuvos žydų nekilnojamojo turto kompensavimo klausimą.

5. Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo rezultatai (jeigu rengiant įstatymo projektą toks vertinimas turi būti atliktas ir jo rezultatai nepateikiami atskiru dokumentu), galimos neigiamos priimto įstatymo pasekmės ir kokių priemonių reikėtų imtis, kad tokių pasekmių būtų išvengta

Priėmus Įstatymo projektą, neigiamų pasekmių nenumatoma.

6. Kokią įtaką priimtas įstatymas turės kriminogeninei situacijai, korupcijai

Priimtas įstatymas neturės įtakos kriminogeninei situacijai ir korupcijai.

7. Kaip įstatymo įgyvendinimas atsilieps verslo sąlygoms ir plėtrai

Priimtas įstatymas neigiamos įtakos verslo sąlygoms ir plėtrai neturės.

8. Ar įstatymo projektas neprieštarauja strateginio lygmens planavimo dokumentui

Įstatymo projektas neprieštarauja strateginio lygmens planavimo dokumentams.

9. Įstatymo inkorporavimas į teisinę sistemą, kokius teisės aktus būtina priimti, kokius galiojančius teisės aktus reikia pakeisti ar pripažinti netekusiais galios

Priėmus Įstatymo projektą, kitų galiojančių teisės aktų keisti ar panaikinti nereikės.

10. Ar įstatymo projektas parengtas laikantis Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos, Teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimų, o įstatymo projekto sąvokos ir jas įvardijantys terminai įvertinti Terminų banko įstatymo ir jo įgyvendinamųjų teisės aktų nustatyta tvarka

Įstatymo projektas parengtas laikantis Valstybinės kalbos, Teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimų ir atitinka bendrinės lietuvių kalbos normas. Įstatymo projektu nėra nustatomos naujos sąvokos ir jas įvardijantys terminai.

11. Ar įstatymo projektas atitinka Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas ir Europos Sąjungos dokumentus

Įstatymo projektas neprieštarauja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir Europos Sąjungos dokumentų nuostatoms.

12. Jeigu įstatymui įgyvendinti reikia įgyvendinamųjų teisės aktų, kas ir kada juos turėtų priimti

Įstatymo projekto nuostatomis įgyvendinti fondas iki 2022 m. gruodžio 30 d. turės patvirtinti disponavimo kompensacijos lėšomis tvarką.

13. Kiek valstybės, savivaldybių biudžetų ir kitų valstybės įsteigtų fondų lėšų prireiks įstatymui įgyvendinti, ar bus galima sutaupyti (pateikiami prognozuojami rodikliai einamaisiais ir artimiausiais 3 biudžetiniais metais)

Kompensacija mokama iš valstybės biudžeto. Pagal Įstatymo projektą, kompensacija pradedama mokėti nuo 2024 m. liepos 1 d. ir baigiama mokėti 2030 m. liepos 1 d. Projekte nurodyta piniginė kompensacija (37 000 000 eurų) numatoma mokėti dalimis ir Seimo tvirtinama kiekvienų metų valstybės biudžete, atsižvelgiant į valstybės finansines galimybes, ir išmokama iki kiekvienų metų liepos 1 d. 2023–2025 metais prognozuojama lėšų suma turėtų būti 7 000 000 eurų.

14. Įstatymo projekto rengimo metu gauti specialistų vertinimai ir išvados

Įstatymo projekto rengimo metu nebuvo gauta specialistų vertinimų ir išvadų.

15. Reikšminiai žodžiai, kurių reikia šiam projektui įtraukti į kompiuterinę paieškos sistemą, įskaitant Europos žodyno „Eurovoc“ terminus, temas bei sritis:

„Lietuvos žydų nekilnojamasis turtas“, „kompensacija“, „gera valia“.

16. Kiti, iniciatorių nuomone, reikalingi pagrindimai ir paaiškinimai

Nėra.